

Володимир Пилипенко

**ДУМКИ ПРОТИ ТЕЧІЇ:
НЕПОПУЛЯРНА ІДЕЯ ЗАМИРЕННЯ З КОЗАКАМИ
У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
першої половини XVII ст.¹**

DOI: 10.5281/zenodo.7747184

© В. Пилипенко, 2022. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2133-243X>

Мета роботи – проаналізувати існування ідеї співпраці з українським козацтвом, що функціонувала в політичному дискурсі Речі Посполитої у першій половині XVII ст. *Завдання роботи*: на основі аналізу текстів політичної публіцистики визначити, на яких умовах пропонувалося співпрацювати з козацтвом, які обов'язки мало виконувати козацтво, яких правил дотримуватися тощо. *Актуалізація теми*. Конфлікт Речі Посполитої з українським козацтвом став однією з причин поступового занепаду Польсько-Литовської держави. Нездатність чи небажання шляхетського загалу налагодити взаємокорисні стосунки із запорожцями стало однією з причин вибуху козацького повстання в середині XVII ст. Проте в політичному дискурсі Речі Посполитої існувала ідея примирення з козацтвом. Вона виникла наприкінці XVI ст., навіть під час повстання Хмельницького прихильники цієї ідеї пропонували мирний спосіб вирішення конфлікту. У першій пол. XVII ст. ідея примирення з козаками найкраще проявилася в творі Кишиштофа Пальчовського «O kozakach, ieśli ich zniesc czw nie: Discurs Krzysztofa Palczowskiego z Palczowic, Pisarza Ziemskiego, Zatorskiego y Oświęcimskiego» 1618 р., а також у діяльності сенатора Адама Кисіля, який у часи козацького повстання був посередником між Богданом Хмельницьким та королівським двором. Адам Кисіль був активним прихильником угоди з українським козацтвом, про що писав у листах до польських урядників, у оказіональних політичних творах, адресованих шляхті, та наголошував під час власних виступів на самих сеймах. **Висновки**. Ідея співпраці з українським козацтвом, що існувала в політичному дискурсі Речі Посполитої, свідчить про спроби пошуку компромісу з козаками. Вона була присутня в публіцистиці, сеймових виступах та приватному листуванні польських урядників.

Ключові слова: політичний дискурс, політична публіцистика, українське козацтво, Річ Посполита.

Українське козацтво для Речі Посполитої було проблемою. І якщо в сер. XVI ст. ця проблема ще була не очевидною, то наприкінці цього століття влада вже намагалася переорганізуватися у стосунках із козаками, зобов'язавши реєстровців складати присягу. Між козацтвом, і я маю на увазі не реєстрове козацтво, а багатотисячну масу запорожців, яких ніхто і ніколи не рахував, та державою виник дивний зв'язок. З одного боку, влада намагалася використовувати козаків у різних військових кампаніях на переломі XVI–XVII ст. Козаків було багато, найняти їх було недорого і це, зрозуміло, призводило до кількісного зростання козацтва. Таке ставлення держави стало каталізатором розвитку та самоорганізації козацтва, переосмислення власної ролі в суспільстві та перетворення козацтва на окремий стан руського суспільства. До певної міри можемо говорити про діалектичний характер процесу оформлення козацтва. З іншого боку, королівська влада всіляко намагалася взяти козацтво під контроль, що призводило до постійних конфліктів та козацьких повстань.

З часом для окремих представників інтелектуальної еліти Речі Посполитої стало зрозуміло, що проблеми з козацтвом не вдасться вирішити примусом до дисципліни або ж простим ігноруванням. Ця проблема була комплексною, адже це не прості бунтарі, які порушують суспільний спокій. Проте в суспільно-політичній думці домінувало повністю інше ставлення до козацтва як до збунтованих підданих, яких треба змусити до порядку. Тим цікавіше виглядають поодинокі заклики політиків та публіцистів спробувати домовитися з козаками, піти на певні поступки задля збереження спокою в суспільстві. Принаймні на українських землях Польсько-Литовської держави.

¹ Матеріал підготовлений під час стажування за програмою «Research Perspectives Ukraine» від Німецького історичного інституту у Варшаві. *Deutsches Historisches Institut Warschau*. URL: <https://www.dhi.waw.pl/en.html>.

Простежити зацікавленість козацькою проблемою в політичному дискурсі Речі Посполитої можемо починаючи із кінця XVI ст. До того часу згадки про українське козацтво в політичних дискусіях, сеймових дебатах та політичній публіцистиці мали спорадичний характер. 3-поміж проблем, на які намагалися звернути увагу політики та автори текстів, була проблема залагодження стосунків з козаками. На кінець XVI ст. козацтво вже заявляло про себе як про потужну військово-політичну силу на українських землях, тому вимагало до себе відповідного ставлення. Ідея мирного влаштування стосунків з козаками ніколи не була домінантною в «козацькому» дискурсі. Завжди переважали заклики силою змусити козаків коритися чи навіть фізично знищити українське козацтво.

Людиною, яка, на мою думку, повноцінно ввела козацтво до політичної публіцистики Речі Посполитої, був Юзеф Верещинський, київський католицький єпископ кінця XVI ст. Він сам писав багато і про нього написано багато. Тож не буду повторювати вже написане і скерую очочий до досить розлогої літератури на цю тему². Метою ж цієї розвідки є аналіз «прокозацьких» ідей у політичному дискурсі Речі Посполитої у першій пол. XVII ст. Саме такі ідеї я назвав думками проти течії, адже вони явно дисонували із закликами вирішити козацьку проблему силою.

Хронологічні рамки дослідження визначені періодами найбільшої напруги у стосунках між козацтвом та Варшавою. Початок XVII ст. відзначений поступовим поверненням козаків після невдалий московських авантур Речі Посполитої. Тоді козацтво з новою силою взялося за добре відому справу – грабувати кримське і турецьке узбережжя, розпочався період, званий в українській історіографії «героїчними морськими походами». Козацькі напади суттєво псували і без того складні стосунки Речі Посполитої з Османською імперією та Кримським ханатом. Верхня межа – Національно-визвольне повстання під проводом Хмельницького – час, коли козацтво силою зброї домагалося вирішення своїх становищ проблем.

Показово, що в тому чи тому часі залишалися прихильники мирного вирішення козацьких проблем. З цього кола виходили публіцистичні тексти з відповідними закликами. Ці тексти стали джерельною базою розвідки.

Розпочну з невеличкої брошури «*O kozakach, ieśli ich zniesc czy nie: Discurs Krzysztofa Palczowskiego z Palczowic, Pisarza Ziemińskiego, Zatorskiego y Oświęcimskiego*», яка була видрукувана у Кракові 1618 р. Її автором був, як і заявлено у вступі, Кшиштоф Пальчовський, який обіймав уряди на Малопольщі³. Щоправда, у фаховій літературі існує певна плутанина щодо авторства брошури. У частині довідників автором вказано Павла Пальчовського – рідного брата Кшиштофа, теж письменника, автора досить успішної антимосковської пропагандистської брошури «*Kołąda Moskiewska*»⁴.

Цей текст цікавий не лише з огляду на тему, а й на час появи. Почнемо з часу. Брошура була написана спеціально на сейм, адже на сеймі 1618 р. одним із важливих питань, які планувалося обговорити, було «козацьке» питання. Передмова твору датована 1 лютого 1618 р., основний текст, вочевидь, був написаний трохи раніше. Можу припустити, що «*O kozakach, ieśli ich zniesc czy nie*» був написаний між червнем 1616 р. (дата закінчення попереднього сейму) та вереснем–жовтнем 1617 р. (у вересні було підписано чергову мирну угоду з Османською імперією, а через місяць, у жовтні, гетьман Станіслав Жолкевський змусив запорожців на чолі з Сагайдачним підписати Вільшанську угоду з Варшавою). Обидві події були важливими в контексті залагодження стосунків Варшави з козаками. Але про жодну з угод немає згадки в тексті брошури, що виглядає дивно, адже автор був людиною освіченою у польсько-турецько-татарських стосунках.

Брошуру Пальчовського можна розглядати в контексті передсеймових дебатів як частину політичної пропаганди. Сейм мав зайнятися козацькими справами, на сейм мав приїхати посол від Османської імперії. Передсеймові сеймики відбувалися в атмосфері турецької загрози, яку могли спровокувати козаки. Збереглися документи частини сеймиків, що дозволяють більш детально розглянути пропозиції від корони та дебати учасників. На мою думку, найцікавіше відбувався сеймик у Шредзі (Środa Wielkopolska) 2 січня 1618 р. До його початку король прислав познанській шляхті листа-легацію, де виклав найбільш актуальні, на його думку, проблеми Речі Посполитої та попросив поради у їх вирішенні. До цих проблем належала й незахищеність кордону, на якому «*татари без труда знищи-*

² Sitkowa A. O piśarstwie Józefa Wereszczyńskiego: wybrane problemy. Katowice, 2006, 215 s.; Wereszczyński J. Droga pewna do przedszego i snadniejszego osadzenia w ruskich krajach pustyni... []. Kraków, 1590; Wereszczyński J. Sposób osady no-wego Kijowa... []. *Pisma polityczne ks. Józefa Wereszczyńskiego*. Kraków, 1858.

³ Bibrzycki K. Palczewski Krzysztof. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1980. T. XXV. P. 61–65.

⁴ Пилипенко В. Кшиштоф Пальчовський і його «Дискурс про козаків». *Український історичний збірник*. 2009. № 12. С. 312.

ли Україну і відкрили туркам ворота до Польщі»⁵. Король повідомляв шляхту про умови нової польсько-турецької угоди та звертав увагу на вимогу султана знищити низку прикордонних фортець. Сигизмунд III просив шляхту обміркувати, як «Річ Посполиту звільнити від небезпек, що її оточують з усіх сторін». Окрім посла, від короля на сеймик прибули й сенатори Вавжинець Гембіцький (гнєздненський архієпископ), Анджей Опалінський (познанський єпископ) та Анджей Пежхлінський (ставишенський староста), які у своїх виступах повинні були детально пояснити шляхті, що від неї хотів король.

Цікавим виявився виступ гнєздненського архієпископа Вавжинця Гембіцького⁷. У ньому сенатор наголосив необхідність створити надійну систему оборони південних кордонів від татарсько-турецької загрози та, традиційно для представників королівського двору, критикував посполите рушення. Сенатор звернувся до ідеї, яка вже давно була присутня в політичному дискурсі Речі Посполитої, – до колонізації південних степів та створення там нових поселень і фортець. Такі колонії повинні створювати жовніри на місцях, які вкаже гетьман. Вони мусять заселятись жовнірами, реєстровим козацтвом та добровольцями. Але, наголошував сенатор, колонії повинні бути створені саме на тих місцях, де часто проходять татари, тільки тоді це може прислужитись справі оборони держави. Окрім оборонних функцій, такі поселення, за задумом сенатора Гембіцького, повинні ще виконувати функції школи (кампусу) для шляхетської молоді, що теж було популярним сюжетом публіцистичних текстів⁸.

Важко однозначно стверджувати, що промова сенатора вплинула на перебіг сеймика, однак Гембіцькому вдалося привернути увагу шляхти до проблеми оборони держави від татар і турків. У посольській інструкції на вальний сейм 1618 р. перші три пункти були присвячені саме цим питанням⁹. Тема безпеки з півдня у політичному дискурсі поч. XVII ст. була нерозривно пов'язана з козацтвом, адже зазвичай у виступах на сеймах і сеймиках, у оказіональних текстах стверджувалося, що козацтво є головним провокатором татарських нападів і може стати приводом для війни Порти проти Варшави.

У таких обставинах з'являється невеличка брошура Кшиштофа Пальчовського «*O Kozakach, jeśli ich znieść czy nie: Diskurs*». Текст витримав два видання у краківській друкарні Мацея Єджейовчика (Maciej Jedzejowczyk), обидва у 1618 р., що свідчить про досить великий наклад і певний запит на подібну інформацію. Дуже обережно можна припустити, що «*O Kozakach, jeśli ich znieść czy nie: Diskurs*» був написаний у контексті королівської пропагандистської кампанії 1618 р. Проте прямих свідчень про це немає. На поточний момент мені не відомо про співпрацю Кшиштофа Пальчовського з королівським двором. Але із двором тісно співпрацював молодший брат Кшиштофа Павел Пальчовський. Дослідники вказують на те, що друк його антимосковського памфлета «*Koługa Moskiewska*» міг бути профінансований королівським двором¹⁰. Тож можемо припустити, що і старший брат був задіяний у пропагандистських кампаніях королівського двору. Тим більше, що пропозиції співпраці з козаками, замирення з ними, озвучені у брошурі Кшиштофа Пальчовського, цілком відповідали королівським планам на 1618 р. Король готувався до війни проти Москви (це була остання спроба посадити на московський престол свого сина Владислава, майбутнього короля Речі Посполитої Владислава IV), для цього треба було забезпечити хоча б відносний спокій на південному кордоні, втихомирити козаків, щоб ті припинили свої напади на Крим і не провокували татар на відповідь. На досягнення цієї мети і була направлена брошура «*O Kozakach, jeśli ich znieść czy nie: Diskurs*».

Перейдемо до самого тексту. «*O Kozakach, jeśli ich znieść czy nie: Diskurs*» – чи не єдиний твір польської політичної публіцистики першої пол. XVII ст., який повністю присвя-

⁵ Legacja dana Stanisławowi Zadorskiemu, sekretarzowi i posłowi na sejmik przedsejmowy województw poznańskiego i kłiskiego w Środzie 2 stycznia 1618 r. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*. T. 1. (1572–1632). Cz. 2. (1616–1632). S. 15.

⁶ Докл. про угоду див.: Османская империя в первой четверти XVII в.: Сб. документов и материалов: [Пер. с кыпчак., тур., пол., нем.] / Сост. Х.М. Ибрагимбеи, Н.С. Рашба. Москва: Наука, 1984. С. 25–27; текст угоди: Kołodziejczyk D. *Ottoman-Polish diplomatic relations (15th–18th c.): an annotated edition of 'ahdnames and other documents*. Ed. by D. Kołodziejczyk. Leiden: Brill, 2000. 721 s. (The Ottoman Empire and its Heritage. Vol. 18). P. 249–253.

⁷ Gembicki. W. Mowa ks. Wawrzyńca Gembickiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, na sejmiku przedsejmowym województw poznańskiego i kłiskiego w Środzie 2 stycznia 1618 r. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*. T. 1. (1572–1632). Cz. 2. (1616–1632). P. 31–40.

⁸ Пилипенко В. Гімназія справжньої доблесті: ідея лицарської школи у політичній публіцистиці Речі Посполитої сер. XVI – сер. XVII ст. *Сіверянський літопис*. 2013. № 3. С. 3–8.

⁹ Instrukcja dana posłom sejmowym z sejmiku przedsejmowego województw poznańskiego i kłiskiego w Środzie 2 stycznia 1618 r. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*. Poznań. T. 1. (1572–1632). Cz. 2. (1616–1632). P. 46.

¹⁰ Czaja W. A review: Paweł Palczowski. *Koługa moskiewska*. Ed. by Grzegorz Franczak. Neriton Publishing, Warszawa, 2010. (Biblioteka Dawnej Literatury Popularnej i Okolicznościowej, 6). Pp. 146. *TERMINUS*. T. 18. Z. 1 (38). S. 105.

чений темі співпраці з українським козацтвом. Автор намагається з'ясувати, що має зробити Варшава з козаками: знищити їх, як того вимагає турецький султан, чи налагодити співпрацю. На сторінках брошури Кшиштоф Пальчовський демонструє добру обізнаність з історією польсько-татарських стосунків та античною історією загалом. У своїх роздумах автор відштовхується від трьох категорій: почесне, корисне, можливе. І намагається їх достосувати як до вимог Порти знищити козаків, так і до відповіді на це з боку Речі Посполитої. В існуванні козаків автор бачить лише позитивні сторони, наголошуючи, що *«то є найкраща оборона для кожного королівства – мати таких людей, які можуть неприємельові, особливо потужному, коли він з військом із землі своєї виїде, у тил зайти і на землі його напасти»*¹¹. Так, на думку Пальчовського, козаки є надійним захистом Речі Посполитої від турків і татар. Роздуми автора пересипані прикладами з античної та нової історії: *«Не було в персів козаків, і прийшов до них [турок], і Ассирію, і Месопотамію забрав 1537 р., і до цього часу з ними воює. ... не було в угорців козаків, і турки зрадою забрали у них половину королівства, лагідними словами турки їх [угорців] брали як би під опіку проти Фердинанда»*¹². Знищення козаків в обмін на обіцянки миру, як того хоче Порта, не приведе Річ Посполиту до миру, адже *«турецькі й татарські обіцянки можна по вітру і по воді писати»*¹³.

Проаналізувавши усі три визначені категорії, Пальчовський дійшов до висновку, що існування козаків для Речі Посполитої є вигідним, *«а навіть якби від них жодної користі не було, то краще з ними, ніж без них»*¹⁴, але слід чітко визначити правила, за якими козаки будуть функціонувати. Перша умова: отримати гетьмана від короля, і щоб гетьман «зі своїми ротмістрами» присягав на вірність королю і Речі Посполитій. Друга умова: щоб козаки нічого не розпочинали без згоди короля або сейму. Оплачувати козацтво Пальчовський пропонував із кварта й татарських упоминок¹⁵. Умови співпраці з козаками, які пропонував Пальчовський, були ненормальними. Приблизно такі самі вимоги висував козакам на всіх переговорах і коронний гетьман Ст. Жолкевський. Вони ж лунали майже на кожному сеймі від шляхти. Проте такі вимоги були абсолютно не прийнятні для козацтва. Отримати гетьмана і старшину, призначених королем, – означало втратити свободу дій на кордоні й у волостях, відмовитися від принципу виборності козацької старшини. Такі умови не призвели б до бажаного результату. Тому під таким кутом зору нічого нового Пальчовський не пропонував. Але він запропонував шляхті змінити власне ставлення до козацтва, визнати стан *de facto* та спробувати знайти з ними способи взаємодії. І в такому світлі брошура є винятковою для політичного дискурсу Речі Посполитої першої пол. XVII ст.

Цікаво, що пропозиції Пальчовського майже дослівно були повторені у сеймовій конституції 1618 р. «Про низових козаків». Сейм наказав відіслати до козаків комісарів, щоб ті домовилися з ними про *«перебування у доброму порядку. ... і козаки щоб були у підпорядкуванні старшого, від нас їм наданому, щоб ані на Чорне море не ходили, ані на сусідні держави не напали»*¹⁶. Але, як зазначав дослідник сейму 1618 р. Я. Середика, ця конституція була написана, аби справити добре враження на султанового посла, який прибув на сейм зі скаргами на козаків¹⁷. У тому самому році твір Пальчовського високо оцінив один із найвідоміших письменників того часу Шимон Старовольський. У брошурі *«Pobudka abo rada na zniesienie Tatarow perekopskich»* Старовольський охарактеризував *«Дискурс шляхетного пана Кшиштофа Пальчовського про незнищення козаків прочитавши, шляхетне рицарство, здалося мені річчю слушною і в тих нещасливих наших часах потрібною, не лише похвалити таку мудру думку того чоловіка, а й додати свої скромні роздуми...»*¹⁸. Те, що Старовольський звернув увагу на твір Пальчовського, на мою думку, може свідчити про скоординованість дій тогочасної королівської пропаганди.

Наприкінці 1610 рр. стосунки з козаками налагодити не вдалося. А козацькі повстання 1620–1630 рр. не дали такої можливості. Придушивши хвилю повстань, Річ Посполита отримала «десятиліття золотого спокою» і здавалося, що проблеми з козаками відійшли в минуле. Але з початком Національно-визвольної війни під проводом Хмельницького старі питання набули нового звучання. Йшлося вже не про теоретичні проекти замирення з козаками, а про цілком реальні дії, які треба вжити, щоб припинити війну.

¹¹ Palczowski K. O Kozakach, jeśli ich znieść czy nie: Dyskurs. Kraków. 2B-2BV.

¹² Palczowski K. O Kozakach, jeśli ich znieść czy nie: Dyskurs. Kraków. A4.

¹³ Ibid. BV.

¹⁴ Ibid. B3V.

¹⁵ Ibid. CV.

¹⁶ Konstytucje seymu walnego generalnego Warszawskiego, roku P. 1618. Volumina Legum. Petersburg. T. III. P. 157.

¹⁷ Sereżyka J. Sejm z 1618 r. Opole. 1987. S. 181.

¹⁸ Starowski Sz. Pobudka abo rada na zniesienie Tatarow perekopskich. Kraków. 1858. S. 3.

Від початку Хмельниччини окреслилося дві «партії», які дотримувалися різних шляхів вирішення цієї проблеми. Традиційно в польській та в українській історіографії одну умовно називають «партією канцлера». Її очолював великий коронний канцлер Єжи Оссолінський, до цієї партії входив, що важливо для цієї розвідки, Адам Кисіль, сенатор і воевода. Їм протистояла «гетьманська» партія на чолі з князем Єремією Вишневецьким. Принципові розбіжності між цими партіями найкраще пояснила, на мою думку, Стефанія Охманн:

«Партія «канцлера» хотіла поступками повернути контроль над козаками, щоб мати можливість силою зброї розправитися з татарами (продовження планів турецької війни Владислава IV), натомість «гетьманська» партія навпаки – прагнула через подарунки об'єднатися з татарами, щоб мати вільні руки для розправи з козаками, аж до вигнання їх за кордони Речі Посполитої»¹⁹.

Від початку козацького повстання функції посередника між Хмельницьким і Річчю Посполитою взяв на себе Адам Кисіль. Він мав значний досвід медіації з козаками і, що дуже важливо, користувався повагою в козацькому середовищі. Адам Кисіль був переконаним прихильником співпраці з козаками, виступав на сеймах за підтвердження Зборівської угоди, адже бачив у цьому можливість припинити війну. Саме йому приписують анонімний твір «*Sententia o uspokojeniu wojska zaporowskiego jednego szlachcica polskiego*», який набув поширення в рукописному вигляді навесні 1649 р., як вважають упорядники збірника «*Pisma polityczne z czasow panowania Jana Kazimierza Wazy, 1648–1668*», вже після сейму 1649 р., що відбувався з 19 січня по 14 лютого у Варшаві. Автор дискутує з ідеєю знищити чи вигнати козаків із Запорозьких степів. І хоча в тексті не згадуються імена політичних опонентів, цілком зрозуміло, проти кого направлено текст. На переконання автора, козаки потрібні для війни проти турків і на воді, й на суші. Тому вигнати їх буде помилкою, адже «*змушена буде Річ Посполита терпіти кочовища татар на тих місцях*»²⁰. Відвернути козаків від нападів на татар і турків неможливо, адже «*вовка завжди до лісу його природа тягне*», так і козаки не могли і не зможуть жити без походів. Тому немає сенсу їм це забороняти, а треба домовлятися. За татарські напади на Річ Посполиту автор покладає відповідальність на самих поляків: «*самі принесли татар і турків на самих себе і отчизну нашу. Заборонили ми їм [козакам] там здобич шукати – тепер шукать її у нас вдома і орду з собою беруть на допомогу*»²¹.

Автор негативно висловлюється проти намірів призначати гетьмана для козаків, бо в попередні роки через таку ідею починалися війни з козаками. Тож гетьманів «*вони самі обирають і вбивають, не втручати в то. ... і коли вони самі собі обиратимуть старшину, нехай хоч топлять, хоч убивають її, нас це не турбуватиме*»²². Якщо не втручатися у козацькі справи, то козаки «*будуть мати здобич і добувати харчі, там де і добували, а нас чіпати не будуть. А коли будуть у полі, то завжди будуть воювати з татарами і страшний та небезпечний союз [козацько-татарський] не існуватиме*»²³.

Після роздумів над проблемою Адам Кисіль (?) написав: «*і такий висновок роблю: нехай козаки як були, так і будуть, де ходили, там і ходять, що робили, те і роблять*»²⁴.

Адам Кисіль неодноразово говорив про козаків як про вірних синів своєї Батьківщини, а не як про зрадників. Багато таких пасажів знаходимо у його листуванні. Так і в листі до Б. Хмельницького від 12 червня 1648 р. він пише: «*Коли є багато таких, які про Вашу Милість як про неприятеля думають, я не лише сам лишаюся переконаним у вірному ставленні Вашої Милості до Речі Посполитої, а й інших у цьому запевняю ІМПів сенаторів, своїх колег*»²⁵. Сенатор закликав Хмельницького, а з ним і всіх козаків, адже лист було зачитано на козацькій раді, «*домовитися у вільній державі, що у кого болить, ніж, втративши ту Отчизну нашу, іншої такої не знайти ні в християнстві, ні в поганстві*»²⁶.

Непопулярні думки, думки проти течії, які проголошував Адам у власних виступах, у листах та на сторінках публіцистичних памфлетів, були відображенням його глибокого переконання у необхідності пошуків мирного способу розв'язання козацької проблеми для Речі Посполитої. Ця проблема так і лишилася, за влучною характеристикою Франка Сисина, «невирішеною дилемою» Адама Кисіля²⁷.

¹⁹ Ochmann S. Sejm koronacyjny Jana Kazimierza w 1649 r. Wrocław, 1985. S. 11.

²⁰ Kisiel. A. Sententia o uspokojeniu wojska zaporowskiego jednego szlachcica polskiego. *Pisma polityczne z czasow panowania Jana Kazimierza Wazy, 1648–1668*. T. 1, Wrocław, 1989. P. 27.

²¹ Ibid.

²² Kisiel. A. Sententia o uspokojeniu wojska zaporowskiego... P. 27–28.

²³ Ibid. P. 28.

²⁴ Ibid. P. 30.

²⁵ Ibid. P. 46.

²⁶ Ibid. P. 47.

²⁷ Sysyn F.E. Between Poland and the Ukraine: the dilemma of Adam Kysil, 1600–1653. Cambridge. 1985. P. 202.

Звісно, такі пропозиції автора «Sententii...» не могли лишитися без відповіді. Одразу ж з'явився «*Respons na tę „Sententia o uspokojeniu wojska zaporowskiego jednego szlachcica”*», де анонімний автор (ним міг бути сам князь Єремія Вишневецький) критикує пропозиції свого опонента, звинувачуючи козаків у тому, що вони хочуть створити власну державу²⁸.

Отож ідея співпраці з козаками продовжувала функціонувати в політичному дискурсі Речі Посполитої у першій пол. XVII ст. не зважаючи на численні повстання та сеймові постанови щодо козацтва. Вона виражалася в публіцистичних творах, приватному й офіційному листуванні польських урядників. Показово, що навіть після вибуху козацького повстання та втрати контролю Варшави над значною частиною українських земель, ідеї миру з козаками продовжували обговорюватися. Щоправда, умови, які пропонували козацтву, здебільшого були неприйнятні, адже означали втрату права самостійно вибирати старшину. Але, на мою думку, важливішим було те, що співпраця з козацтвом розглядалася не з позиції сили чи примусу з боку держави. Прихильники цієї ідеї намагалися трактувати українське козацтво не як розбійників, що постійно бунтують проти власної держави, а як громадян Речі Посполитої, що мають свої права.

Звісно, такі ідеї не набули значної популярності в політичному дискурсі. Але факт їх існування заслуговує на увагу дослідників.

References

Czaja, W. (2016). A review: Paweł Palczowski. *Kołąda moskiewska*. T. 18. Z. 1 (38). S. 105–112.

Pylypenko, V. (2009). Kshyshtof Palchovskij i jego «Dyskurs pro kozakiv» [Kshyshtof Palchovski and his «Discours» about Cossaks]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk – Ukrainian historical collection*, 12, P. 309–317.

Pylypenko, V. (2013). Himnaziia spravzhnoi dobresti: idea lytsarskoj shkoly u politychnii publitsystytsi Rechi Pospolytoi ser. XVI – ser. XVII st. [Gymnasium of true valor: the idea of a chivalric school in the political journalism of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the mid-16th – mid-17th c.]. *Siveryan-skiy litopys – Siverian chronicle*, 2, P. 3–8.

Sitkova, A. (2006). O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego: wybrane problemy [About Josef Wereszczyński's writing: selected issues]. Katowice, Polska.

Пилипенко Володимир Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, докторант Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України.

Pylypenko Volodymyr – Ph.D., assistant professor, M. Hrushevsky Institute of Ukrainian archeography and source studies.

E-mail: pylvova@gmail.com

OPPOSITE OPINIONS: THE UNPOPULAR IDEA OF APPEASEMENT WITH THE COSSACKS IN THE POLITICAL DISCOURSE OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH IN THE FIRST HALF OF THE 17th C.

The purpose of the research: to analyze the existence of the idea of cooperation with the Ukrainian Cossacks, existing in the political discourse of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the first half of the 17th c. **Objectives:** based on the analysis of the texts of political journalism to determine on what conditions it was proposed to cooperate with the Cossacks, what duties the Cossacks had to perform, what rules to follow, etc.

Actualization. The conflict between the Commonwealth and the Ukrainian Cossacks was one of the reasons for the gradual decline of the Polish-Lithuanian state. The inability or unwillingness of the nobility to establish mutually beneficial relations with the Cossacks was one of the reasons for the outbreak of the Cossack uprising in the middle of the 17th c. However, in the political discourse of the Polish-Lithuanian Commonwealth, there was an idea of reconciliation with the Cossacks. It arose in the late 17th c. and even during the Khmelnytsky uprising, supporters of this idea offered a peaceful way to resolve the conflict. In the first half of the 17th c., the idea of reconciliation with the Cossacks was best manifested in the work of Krzysztof Palczowski «O kozakach, ieśli ich zniesc czy nie: Discursus Krzysztofa Palczowskiego z Palczowic, Pisarza Ziemińskiego, Zatorskiego y Oświęcimskiego» of 1618 and in the activities of Senator Adam Kysil, who during the Cossack uprising was an intermediary between Bohdan Khmelnytsky and the royal court. Adam Kysil was an active supporter of the agreement with the Ukrainian Cossacks, which he wrote about in letters to Polish officials, in regional political works addressed to the nobility and the Sejm, and emphasized during his speeches at the Sejm itself.

Conclusions. The idea of cooperation with the Ukrainian Cossacks, which existed in the political discourse of the Polish-Lithuanian Commonwealth, testifies to the state's attempts to find a compromise with the Cossacks. It was present in journalism, speeches in Polish Sejm and private correspondence of Polish government officials.

²⁸ *Respons na tę «Sententia o uspokojeniu wojska zaporowskiego jednego szlachcica»*. *Pisma polityczne z czasow panowania Jana Kazimierza Wazy, 1648–1668*. T. 1. Wrocław. 1989. P. 37.

Key words: political discourse, political journalism, Ukrainian Cossacks, the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Дата подання: 15 листопада 2022 р.

Дата затвердження до друку: 5 грудня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Пилипенко, В. Думки проти течії: непопулярна ідея замирення з козаками у політичному дискурсі Речі Посполитої першої половини XVII ст. *Сіверянський літопис*. 2022. № 5–6. С. 23–29. DOI: 10.5281/zenodo.7747184.

Цитування за стандартом APA

Pylypenko, V. (2022). Dumky proty techii: nepopuliarna ideia zamyrennia z kozakamy u politychnomu dyskursi Rechi Pospolytoi pershoi polovyny XVII st. [Opposite opinions: the unpopular idea of appeasement with the Cossacks in the political discourse of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the first half of the 17th c.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5–6, P. 23–29. DOI: 10.5281/zenodo.7747184.

